

SINKOVICS Balázs

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Szeged, Magyarország
sinkov@hung.u-szeged.hu

VÁLTOZATOSSÁG AZ EGYÉNI NYELVHASZNÁLATBAN SZEGEDI BESZÉLŐKKEL KÉSZÍTETT INTERJÚKBAN

Intra-speaker variations in sociolinguistic interviews
with informers in Szeged

Raznolikost u govoru stanovnika Segedina
(Analiza na osnovu intervjuja)

A dolgozat a Szegedi Szociolingvisztikai Interjú két adatközlőjének nyelvhasználatát vizsgálja. A SZÖSZI keretében szegedi lakosokkal strukturált szociolingvisztikai interjúk – benne nyelvhasználati tesztek – készültek. A terepmunkások az interjú folyamán az *ő*-zű nyelvváltozatot beszéltek. A dolgozatban vizsgált két adatközlő az interjúban az *ő*-zű változatot beszélt. Az interjúk elemzése választ adhat arra, milyen összefüggéseket mutatnak az adatközlők nyelvi szocializációjának körülményei és a szegedi tájnyelvvvel kapcsolatos értékítéletei. Az adatközlők nyelvhasználatát elemezve érdemes azt is megvizsgálni, hogy a különböző témákról beszélgetve (iskola, munka, udvarlás stb.) van-e különbség az *ő*-zés mértékében. Mindkét adatközlő beszéde változik az egyes témák esetében, de nemcsak a témák, hanem a nyelvjáráshoz és a standard magyarhoz való viszonyuk is meghatározza, milyen mértékben *ő*-znek. Néhány téma azonban (család, életveszély) nem a várt hatást mutat, vagyis nem a vernakuláris nyelvhasználat felé mozdult el beszédük az *ő*-zés tekintetében. *Kulcsszavak:* szegedi szociolingvisztikai interjú, Szeged környéki nyelvjárás, beszélt nyelv, változatosság

Bevezetés

Az egyéni nyelvhasználaton belüli váltakozás kezdettől a szociolingvisztikai kutatások középpontjában áll. A beszélők más-más stílust használnak a szituációnak és a beszédpartnernek megfelelően, de nemcsak különböző beszéd-

helyzetek lehetnek hatással a stílus megválasztására, hanem akár ugyanabban a beszélgetésben is változhat, kifejezve ezzel a beszélőnek a témához való viszonyát. A strukturált szociolingvisztikai interjú különféle társalgási témái (és esetleg tesztjei, feladatai) éppen arra szolgálnak, hogy az adatközlő nyelvhasználatának változását, az eltérő beszédstílusokat meg lehessen ragadni (vö. Labov 1988). Szegedi beszélőkkel készített interjúkban is megfigyeltük, hogy ugyanaz az adatközlő különböző témákról beszélve eltérő mértékben *ő*-zik – vagyis produkálja a Szeged környéki nyelvjárás egyik fő sajátosságát.

Az egyéni nyelvhasználaton belüli váltakozást a szociolingvisztikai stílusfogalom segítségével értelmezhetjük. Magyarul Bartha Csilla és Hámori Ágnes (2010) részletesen ismertette a stílusra vonatkozó különféle szociolingvisztikai elméleteket, és elemzett néhány interjúrészletet a BUSZI II.-ből, bemutatva különböző típusú stílusváltásokat, így itt csak vázlatosan foglalom össze a stílusváltások fő értelmezési kereteit.

Labov szerint az egyén stílusváltásaiban az a meghatározó, hogy mennyire figyel a saját beszédére, és a szociolingvisztikai interjú során azt kell elérni, hogy minél természetesebben beszéljen az adatközlő. A saját beszédre fordított figyelem elterelését szolgálják az olyan témák, amelyek érzelmileg közelről érintik az adatközlőt, mint például a halálveszedelemről való beszámoló (Bell 2007, 95–96; Bartha – Hámori 2010, 299–300; Schilling 2013, 329–332). Bell vetette föl, hogy a stílusváltásokra hatással van a hallgató is, a beszélő ugyanis a hallgatóságnak megfelelően választja meg a stílust (hallgatóságra tervezés) (Bell 2007, 97–98; Bartha – Hámori 2010, 300–301, Schilling 2013, 333–338). Schilling-Estes szerint a stílusok megválasztásával a beszélő saját pozícióját, identitását határozza meg, és annak megfelelően vált stílust, hogy kinek szeretné mutatni magát (Bell 2007, 98–99; Bartha – Hámori 2010, 302; Schilling 2013, 338–342). Ez utóbbihoz kapcsolhatók azok az újabb modellek, amelyek a stílust a beszélő és a hallgató interakciójaként értelmezik. Eszerint a stílusok megválasztása a beszélgetés során a beszélői identitás megalkotásának vagy újraalkotásának, a témához való viszonyulásnak is az eszköze (vö. Bartha – Hámori 2010, 302–304; Schilling 2013, 342–345). (A szociolingvisztikai stílusfelfogások legújabb elemző áttekintéséről Hernández-Campoy 2016, a stílusok és az identitás összefüggéséről Sándor 2014, 201–229.)

Jelen tanulmányban az *ő*-zésben mutatkozó váltakozást elemzem két szegedi tanítónővel készült interjúban, azt vizsgálva, hogyan változik a társalgási modulokban témáról témára az *ő*-zés aránya. A módszerek ismertetése után bemutatom az interjú szerkezetét és az adatközlőket, majd rátérek nyelvi attitűdjeikre és nyelvhasználatuk általános jellemzésére. Ezt követően részletesen

elemzem az *ö*-zést az interjú különböző részeiben, és azt, hogy mi befolyásolhatta a nyelvhasználatukban bekövetkező váltást. A tanulmányt összegzés és kitekintés zárja.

Módszer

Az adatközlőkkel strukturált szociolingvisztikai interjút készítettünk (részletesen lásd Kontra – Németh – Sinkovics 2016, 63–72). Ebben több kérdés is a Szeged környéki nyelvjárásra, az adatközlő saját és a családja nyelvhasználatára, az *ö*-ző nyelvváltozathoz való viszonyára vonatkozott. Az interjú társalgási modulokat és tesztek, felolvasásokat vegyesen tartalmazott. Az elemzés részben kvalitatív, vagyis az adatközlők nyelvi attitűdjeit mutatom be, mégpedig mind az explicit, azaz konkrét kérdésre adott válaszokból kirajzolódó, mind az implicit, a különböző témák kapcsán elejtett megjegyzéseiből felvázolható attitűdöket. A kvantitatív elemzés az interjú folyamán produkált nyelvhasználat néhány változóját veszi alapul (*ö*-zés, *-ban/-ben* végi *n*-törlés, *l*-törlés, *t*-törlés, *fel* és *föl* igeekötők, valamint az ablativuszi határozóragok zártága, azaz *-ból/-ból* ~ *-búl/-bűl* stb.), és azt nézem meg, ezek hogyan váltakoznak az interjú különböző részeiben, valamint hogy az *ö*-zés milyen összefüggést mutat egyes társalgási modulokkal (gyerekkor, munkahely, nyelvhasználat, halálveszedelem stb.).

Adatok

Mindkét interjú az adatközlő otthonában készült, és körülbelül két óra terjedelműek (K59: 1 óra 58 perc, A22: 2 óra 9 perc). K59 férje jött-ment a házban, és egyszer bele is szólt néhány mondat erejéig az interjúba. A22 kérésére eltért a modulok sorrendje, és az összes társalgási modul után következtek csak a tesztek, az interjú végén egyszerre. A terepmunkás huszonéves nő, volt egyetemi hallgató, az interjú folyamán végig a Szeged környéki nyelvjárást beszélte, annak szinte minden jegyével.

Az adatközlők mindegyike főiskolát végzett tanítónő, egyikük még aktív, másikuk már nyugdíjas, és Szegeden, Alsóvároson (az egyik legrégebb, az utóbbi egy-két évtizedig erősen hagyományörző városrészben) éltek, és vagy ott, vagy a környékén dolgoztak. Lakhelyükhöz és a helyi hagyományokhoz erősen kötődnek. K59 60 éves, a szülei is szegediek, és egész életében Szegeden lakott, azt a három évet kivéve, amíg Bajára járt főiskolára. Szülei 6 elemi iskolát, férje középiskolát végzett. A22 70 éves, már nyugdíjas, szintén egész életében

Szegeden élt, sőt még a főiskolát is ott végezte. Szülei szegediek, apai nagyapja székely, nagyanyja pedig a Bánátból került Szegedre. Sváb származású férje szintén szegedi, középiskolai végzettségű műszaki ellenőr. Az interjúban mindketten az *ö-ző* nyelvváltozatot beszélték.

Elemzés

Saját beszédüket úgy ítélték meg, hogy a gyerekkori *ö-ző* nyelvhasználatukról a munkájuk miatt kisebb-nagyobb mértékben áttértek a standardra, de attitűdjük az *ö-ző* nyelvváltozathoz alapvetően pozitív. A22 gyerekkorában – saját elmondása szerint – mindenki *ö-zve* beszélt a környéken, de az iskolában magyarórákon már nem beszélt *ö-zve*, azután pedig a főiskolán, a gyakorlótanításon és még később a tanítás során sem, csak magánbeszélgetésekben. Hozzáteszi azonban, hogy ha nem figyel, akkor előjön beszédében az *ö-zés*. Nem emlékszik arra, hogy valaha is megszólták volna a beszédéért, inkább mindig kedves reakciókat kapott, az embereknek tetszett az *ö-ző* beszéde („Na, hát szegedi! Hogy milyen szépen beszélsz!”).

K59 szintén úgy emlékszik, hogy gyerekkorában mindenki *ö-zve* beszélt, és ezért őt nem is szólták meg, hanem éppen azokat, akik *e-zve* beszéltek („Na most akkó ő má nagy pesti lött, me mekegve tud beszéni”). Középiskolában alkalmazkodott a standardhoz, mert „muszáj volt”, de nem fejt ki, pontosan hogyan is érti ezt. Az *ö-ző* változatot szépek tartja („azok folyamatosan *ö-ztek*, de olyan szépen”, „az így olyan szép, hogy gyerekek”), az ügynöktesztben is az *ö-ző* beszélőt akár hivatali ügyintézőnek is el tudná fogadni, de ezzel együtt a standard ideológia is tetten érhető nála, amikor arról beszél, hogy a műveltséggel és az intelligenciával összefügg az ember beszéde: „egy *e-* egyszerűbb ember az a nyelvezetére se úgy figyel, tehát az az ösztönből mondja úgy, ahogy ahogy átöröklődött neki, egy tanultabb, intelligensebb ember az átöröklődést átformálja arra a területre, amit a munkája kíván”, vagy amikor arról beszél az ügynökteszt szukszükölő mintája kapcsán: „Mer mer ma már egy bolti eladótól is elvárjuk az intelligens beszédet, tehát hogy hogy helyes ejtéssel mondjon szavakat.” A vajdasági magyarok beszédéről pedig azt mondja, hogy az megmaradt „az ezerkilencszáz nem tom hányasbeli *öö* beszédstílusnak, tehát ott késésben van ahhoz képest, ami ami nálunk végbemönt [...] ez a húzi-vonyi-taszajti-féle stílus, tehát hogy hogy hogy ugye valamikor ez volt a beszélt nyelv, *öö* tehát én a beszédfejlődésbe ezt értettem”. Szavaiból az következtethető ki, hogy az *ö-ző* változattal nincs semmi baja, vannak azonban olyan nyelvjárási sajátágok, olyan nemstandard

változatok, amelyeket egyértelműen az alacsonyabb iskolázottsághoz és intelligenciához kapcsol. Saját beszédét is ennek megfelelően ítéli meg: „Én így gondolom, a magam életét is így gondolom, hogy hogy én én tudok *ö*-zni, és mégse *ö*-zők annyit. Tehát *ö*-zők, de minimális.” A fiatalok beszédében az *ö*-zés eltűnését egyértelműen iskolai hatásnak tulajdonítja. (Az attitűdökre lásd még Berente 2017.)

Rátérve az interjúban beszélt nyelvhasználatukra, elmondható, hogy mindkét adatközlő az *ö*-ző változatot beszélte. A22 közvetlenebb, bizalmasabb hangvételt üt meg, az interjú megkezdése előtt már följánlja a terepmunkásnak a tegeződést. Beszédében sok a hezitálás, az elharapott, nem érthető szó vagy szótag, beszédtempója átlagos. Vele szemben K59 távolságtartóbb, többször utal rá, hogy elvárja a tiszteletet, akárkivel nem szokott tegeződni; úgy véli, hogy a magázás tiszteletteljesebb, és van, amikor az helyénvalóbb. Kevesebbet hezitál, de több a szünet a beszédében, jól érthetően, normál tempóban, egyes részekben lassan beszél. Ennek kapcsán fontos még egyszer kiemelni, hogy A22 jó ideje nyugdíjas (bár vannak magántanítványai), és ezért neki talán már nem kell annyira figyelni a beszédére (vö. Eckert 1997, 165), K59 viszont – bár nyugdíj előtt áll – még aktív tanító.

A Szeged környéki nyelvjárásra jellemző sajátosságok közül az egytagú, illetve a vegyes hangrendű szavakban megfigyelhető zárt *ë*-zés (*ëgy, në, të, sëhogy, tëgnap*) A22 beszédében jelentkezik, bár nem következetesen, K59 beszédére viszont nem jellemző, csupán néha fordul elő. Azok a nyelvjárási változók, amelyek a kevéssé formális beszélt köznyelvre is jellemzőek, A22-nél nagyobb arányban fordulnak elő. A nagyjából kétórás interjú társalgási moduljaiban *t*-törlés (*mer<t>, azér<t>, mos<t>*) A22-nél 179, K59-nél 78, *l*-törlés (*csiná<l>ni, gondó<l>kodtam, attó<l>*) A22-nél 282, K59-nél 43 esetben jelentkezett. Az ablativuszi határozóragokat (*-ból/-ből, -ról/-ről, -tól/-től*) A22 zártabb változatban is használja, vagyis 28 zártabb változattal szemben (ebből 20 *l*-törléses is) 37 standard változat áll (ebből csupán 6 *l*-törléses). K59-nél csak a standard változat fordul elő 34-szer (ebből 1 *l*-törléses). A *-ban/-ben* végi *n* törlése A22-nél 80,4%-ban bekövetkezik (inesszivuszi *-ban/-ben* 30 ~ *-ba/-be* 123), K59-nél ezzel szemben csak 40,78%-ban (inesszivuszi *-ban/-ben* 61 ~ *-ba/-be* 42). Vagyis K59 beszéde sokkal közelebb áll a standardhoz a vizsgált változók vonatkozásában.

Az *ö*-zés mértékének megállapításához kódoltuk a lejegyzett interjút. Ennek során nemcsak azokat a szótagokat kellett figyelembe venni, amelyeket az adatközlő a standardhoz képest *ö*-zve mondott, hanem azokat a szótagokat is, amelyeket mondhatott volna *ö*-zve, mégsem tette. A SZÖSZI-ben azokat

a szótagokat tekintettük ilyen potenciálisan *ö*-zhető szótagnak, amelyet egy *ö*-zni tudó született szegedi beszélő *ö*-zve mond vagy *ö*-zve is ejthetőnek tart, de más nyelvjárásokban vagy a standardban *e*-vel vagy *ë*-vel ejtenek (Kontra – Németh – Sinkovics 2016, 85), így beleszámoltam a standardban is váltakozást mutató szavakat (*fel* ~ *föl*). Az interjú társalgási moduljaiban a két adatközlő *ö*-zését mutatja az 1. táblázat (a tesztek: tegye többes számba, melyiket szokta használni stb., valamint a felolvasást nem vettem figyelembe). A standardban is váltakozó szavakat (ezek túlnyomó többsége a *föl* igekötő) mindketten saját átlagukhoz képest jóval nagyobb arányban mondták labiális változatban.

	A22		K59	
	e	ö	e	ö
összes <i>ö</i>-zés	324 (29%)	803 (71%)	266 (47%)	304 (53%)
ebből <i>fel</i> ~ <i>föl</i> típus	3 (7%)	41 (93%)	8 (24%)	25 (76%)

1. táblázat. A22 és K59 *ö*-zése

Érdeemes még megnézni a *meg* igekötő és kötőszó előfordulásait is, a SZÖSZI adatközlői ugyanis az *embör*, *gyerök*, *mögy* mellett ezt tartják az egyik legtipikusabb olyan szónak, amely arról árulkodik, hogy az illető tud szegediesen beszélni. A 2. táblázat a *meg* ~ *mög* előfordulásait mutatja a két interjú társalgási moduljaiban.

	A22		K59	
	e	ö	e	ö
<i>meg</i> igekötő	31 (24%)	96 (76%)	18 (25%)	54 (75%)
<i>meg</i> kötőszó	37 (38%)	61 (62%)	45 (82%)	10 (18%)

2. táblázat. A *meg* igekötő és kötőszó előfordulásai A22 és K59 beszédében

Amint az adatokból látható, az igekötőt nemcsak nagyobb arányban mondják *ö*-vel, mint a kötőszót, de saját beszédük *ö*-zéséhez képest is magasabb százaléokban. Különösen feltűnő e tekintetben K59 beszéde, aki a *meg* kötőszók jelentős részét *e*-vel használta, saját 53%-os *ö*-zését is messze alulmúlva. Hogy ez a különbség a két *meg* között tendenciaszerű-e, vagy csupán erre a két beszélőre jellemző, az csak további interjúk elemzésével dönthető majd el. Egy másik interjú elemzése során Németh – Bagi – Molnár (2015, 230–231) viszont nem találtak lényeges különbséget a kötőszó és az igekötő *ö*-zése között.

Az adatközlő nyelvhasználatának vizsgálata során fontos az is, hogy milyen az interjú elején a kiinduló stílus, hogyan pozicionálja magát a beszélő (vö. Bartha – Hámori 2010, 306–307). A saját beszédre fordított figyelem csökkentése érdekében a szociolingvisztikai interjúk fölépítése során éppen ezért a hivatalosabb témákat veszik előre, és a nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó kérdések csak az interjú második felében hangzanak el, amikor talán már az adatközlő kevésbé érzi feszélyezve magát attól, hogy a beszédét rögzítik. Mint már említettem, A22 bizalmas, kölcsönös tegeződésen alapuló beszélgetésével szemben áll K59 távolságtartó viselkedése, tanítói szerepéből alig zökken ki. Ha az interjú első 10 percét megnézzük, akkor azt látjuk, hogy A22 itteni 84%-os *ö*-zése jóval fölötte van az interjúja 71%-os átlagának, míg K59 22%-os *ö*-zése kevesebb, mint fele a teljes interjú 53%-os átlagának. Az interjú előrehaladtával a beszédre fordított figyelem csökkenhet ugyan, és a beszélőt a diktafon kevésbé zavarhatja, a második felében a nyelvi tesztek azonban a nyelvi tudatosságot erősíthetik. A 3. és 4. táblázat a teljes interjúban (itt a tesztekkel együtt, de a felolvasások nélkül) mutatja az *ö*-zés arányát, félórás bontásban.

	e	ö	az <i>ö</i> -zés aránya (%)
1. rész	83	274	76,75%
2. rész	89	248	73,59%
3. rész	123	234	65,54%
4. rész	93	53	36,3%

3. táblázat. A22 *ö*-zése az interjú egyes részeiben

	e	ö	az <i>ö</i> -zés aránya (%)
1. rész	90	70	43,75
2. rész	44	21	32,31
3. rész	51	105	67,31
4. rész	121	105	46,46

4. táblázat. K59 *ö*-zése az interjú egyes részeiben

A22 interjúja utolsó fél órájának kisebb arányú *ö*-zését az magyarázza, hogy – kérésére – ekkor került sor egyszerre az összes tesztre. Az interjú vége felé

haladva egyik esetben sem nő az *ö*-zés aránya, viszont mindkét adatközlőnél változik témáról témára haladva. (Lásd még Németh – Bagi – Molnár 2016, 121.)

Az 5. és a 6. táblázat részleteire bontva mutatja be a két adatközlő *ö*-zését társalgási modulonként. A modulok számában mutatkozó különbség részben abból adódik, hogy bizonyos témákra nem került sor az interjúban, részben pedig abból, hogy csak röviden érintették azokat, így a 10 elemszám alatti modulokat (egy kivételével) kihagytam a táblázatból. (A táblázatban föltüntetett százalékos arányok több esetben inkább csak tájékoztató jellegűek a kis elemszám miatt.)

	ö	e	ö-zés, %
szociológiai háttér, család	206	45	82%
iskolák	73	45	61,8%
család	74	51	59,2%
munkahely	94	27	77,7%
játékok	43	6	87,7%
katonaság	26	6	81,3%
riporttereszt	5	9	35,7%
udvarlás	183	44	80,6%
halálveszedelem	48	62	43,6%
nyelvhasználat	27	4	87,1%

5. táblázat. A22 *ö*-zése az egyes társalgási modulok szerint

	ö	e	ö-zés, %
szociológiai háttér	0	11	0%
iskolák	5	17	22,73%
család	12	25	32,43%
riporttereszt	7	5	58,33%
munkahely	8	14	36,36%
szegedi kifejezések	10	2	83,33%
cipőfűzőteszt	5	13	27,77%
Szeged	95	47	66,9%
nyelvhasználat	36	45	44,44%
félelem	40	25	61,53%

halálveszedelem	0	8	0%
cigánykérdés	23	20	53,48%
tegezés-magázás	7	10	41,17%

6. táblázat. K59 ö-zése az egyes társalgási modulok szerint

A rövid időtartamú és ezért kis elemszámú modulok (témák) kivételével nincs olyan hosszabb rész egyik interjúban sem, amelyben az adatközlők kizárólag az *e-ző* változatot használták, bár mindketten azt állították, hogy szokták használni a standard változatot is. Nyelvi viselkedésükre magyarázat lehet az *ö-ző* terepmunkás, és az, hogy az interjú készítésének háttértörténeteként azt mondtuk, hogy a szegedi életről, fiatalkori élményeiről, Szeged nyelvéről beszélgetnénk velük, ők pedig mindketten erősen kötődnek lakóhelyükhöz, Alsóvároshoz. A22 el is mondja saját beszédéről: „Ha öö mögfeledközök, akkor egész biztos, hogy így beszélök. Ha öö ha nagyon akarok vigyázni, akkor nem. Akkor akkor koncentrálok erre, és belegyüvök. És akkó efelejtöm. De ha valaki mögszólal *ö-ve*, akkó abba a pillanatba ráhangolódok.” Vagyis elmondása szerint neki koncentrálnia kell olyankor, amikor nem *ö-zve* beszél.

A labovi szociolingvisztikai interjúban a vernakuláris változatot (alapnyelvet) előhívni segítő egyik kérdés a halálveszedelemre („Előfordult-e életében az, hogy úgy tűnt, komoly veszélyben forog az élete, vagy hogy súlyosan megsérülhet, akár meg is halhat?”) és a félelemre vonatkozik. K59 a halálveszedelem részben nem *ö-zött*, de csupán 1 percig érintette a témát, ezzel szemben a félelméről és álmairól beszélve saját átlagánál erősebb *ö-zést* mutatott (vagyis az elvárt módon viselkedett). Meg kell említeni azt is, hogy az interjú ezen részében megváltozott a beszéde: halkán és lassabban beszélt. A22 ezzel szemben egy súlyos balesetéről beszámolva saját 71%-os átlagához képest jóval kevésbé *ö-zött*, azaz épp a várttal ellentétesen módosult a beszéde. Ugyan a történet részletes elbeszélése fölzaklatta, és az *e-zve* kezdett történetet *ö-zve* folytatta, de később újra nőtt az *e-ző* szótagok száma. Talán balesetének rendőrségi és kórházi vonatkozásai magyarázhatják, miért a standard felé mozdult el a beszéde.

A riporterteszt szintén azt a célt szolgálja, hogy a beszélő, miközben közvetíti a terepmunkás tevékenységét, mint egy riporter, talán kevésbé figyel a beszédére. A nagyjából két perc hosszúságú feladat során A22 a válaszait *e-zve* kezdi, majd a Szegeden nem használatos *ö-ző* formával, a *keresztöt* szóval kezdődően átvált *ö-zésre* (Szegeden: *köröszöt*). Alább csupán az adatközlő beszédét idézem, kiemelve az *ö-zött* és az *ö-zhető* szótagokat.

Ja! Ige-. Hát, **meg**kaparja a fejét most, és gondolkodik valamin nagyon.

[...]

És **fel**oltja a villanyt, me nem lát **engem** eléggé, és most ha **kimegy** az ajtón, biztos ott is talál valami **fel**adatot, me most visszajött a kíváncsiság miatt.

[...]

A sállal pedig öö ha **meg**kötötte, P akkor öö nagyon szépen áll vigyázva.

[...]

Jó. **Fel**veszi a kabátját-.

[...]

Keresztöt vet.

[...]

Mögnézi a pontos időt.

[...]

Igen. **Mögtör**li a **szö**mit.

[...]

És **intö**get.

K59 beszédét lényegében ugyanez jellemzi, a riporttereszt elején nem *ö*-zik, majd egy idő után vált, és a *keresztet* szó kivételével *ö*-zve fejezi be.

A családdal kapcsolatos témák szintén a beszélő vernakuláris nyelvhasználatát hozhatják elő, hiszen hozzá közel álló személyekről beszél, olyanokról, akikkel beszélgetve feltehetően azt a nyelvváltozatot használja, amely számára a legtermészetesebb. A22 interjújában ez a téma két helyen is előkerül, a szociológiai háttérrel összefüggésben részletesen beszél a szüleiről, rokonságáról. Ebben a részben, mindjárt az interjú elején az esetek 82%-ában *ö*-zi a lehetséges szótagokat. Ez 11%-kal több, mint az összes társalgási modul 71%-os átlaga. A család témája másodjára férjével és gyerekeivel kapcsolatban jön elő, *ö*-zésének aránya itt csupán 59%. A családdal kapcsolatos témák *ö*-zésének ez a kisebb mértéke feltehetően azzal magyarázható, hogy elmondása szerint sem férje, sem gyerekei nem beszélnek szegediesen, sőt egyiküknek külföldi, magyarul nem tudó férje van. Ez állhat tehát a családról szóló két rész eltérő mértékű *ö*-zése mögött. Az udvarlásról szólva 80%-os *ö*-zése majdnem megegyezik a családjáról szóló elbeszélésével, ez pedig azzal függhet össze, hogy mindkét

részben a szülei és nagymama a történet főszereplői. Még a férjének tulajdonított kétmondatnyi egyenes idézeteket is *ő*-zi, és akkor vált át *e*-zésre, amikor nem szó szerint ugyan, de a református házassági esküt idézi. K59 a családról beszélve az átlagához viszonyítva kisebb mértékű *ő*-zést mutat, de az interjú elején más modulokban sem sokkal magasabb ez az arány.

Mivel mindketten tanítók, és mindketten azt állították, hogy az iskolai környezetben az *e*-ző, standard nyelvváltozatot várják el, érdemes megnézni, mit mutat az interjúknak az a része, amelybe a munkával kapcsolatos kérdések kerültek. A22 közel 78%-os *ő*-zése fölülte van az interjú átlagának, ugyanakkor elmondása szerint munkája során, az órákon és a szülők előtt nem beszélt *ő*-zve. Az átlagnál magasabb *ő*-zése magyarázható az érzelmi kötődéssel, nagyon szerette ugyanis a munkáját, de szerepet játszhat benne az is, hogy már nyugdíjas, és valamelyest már eltávolodott ettől a közegetől. A saját beszédének megítélésére vonatkozó kérdésre A22 az alábbiakat válaszolta:

Hát, attól függ, hogy milyen helyzetbe vagyok. Mer hogyha ha szabadon, akkor ugye az **embör** kevésbé pallérozza, ha hasonló korúakkal **meg** szimpatizánsokkal van, ugye? Ha kiálltam a szülők elé, akkor igenis, hogy **kell**et figyelni arra, hogy tartalma is **legyen** ennek a beszédnek, és és hagyjak nyomot arról, ami ott a téma. Akár egy egy nevelési probléma **meg**beszélésénél vagy vagy ünnepek alkalmával. Tehát akkor akkor a **lélek**nek az a az a kis az a kis fontossága az oda be **lőgyön** fogalmazva, tehát akkor erre nagyon szoktam figyelni. ő Ha **mög** tiszta szív**ű** **gyün**, akkó azt **mög** nem kontrollálom, me az úgy van **röndjén**.

Az idézett részben félkövérrel kiemelttem az *ő*-zött és a nem *ő*-zött, de *ő*-zhető szótagokat. Aláhúzással jeleztem azokat a nyelvi formákat, amelyek a kevésbé formális beszédre jellemzők. Látható, hogy amíg arról beszél, hogy a szülők előtt összeszedettebben kellett beszélnie, nem *ő*-zik, nincs *l*-törlés és a határozórag *-ról* formájú. Az első mondatban és az utolsó mondatban pedig nemcsak hogy *ő*-zésre vált, de nyelvjárási változatokat is használ: *-bű* a *-ból* helyett, *gyün*, *akkó*, *me* a *jön*, *akkor*, *mert* helyett. A tartalomhoz választotta meg a nyelvi formát, és a saját, természetes beszédének sajátosságait emelte ki (lásd fentebb az ablativuszi határozórag használatáról szóló részt).

Nyelvi attitűdjeikkel lehet összefüggésben az, hogy a nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekre adott válaszaikban A22 87%-os *ő*-zése fölfelé tér el az interjú átlagától, K59 pedig 44%-os *ő*-zése lefelé, azaz beszéde a standard irányába változott. A22 az *ő*-ző változatot érzi természetesnek, teljes mértékben pozitív attitűddel áll hozzá, K59 viszont úgy véli, a magasabb iskolázottsággal

természetes, ha az emberek elhagyják a nyelvjárási sajátosságokat a beszédük-ből, mert ez az elvárás. A standardhoz való viszonya ambivalens: a standard nyelvi ideológia az interjú több helyén is előjön (lásd fentebb például a bolti eladóra, vagy „a húzi-vonyi-taszajti-féle stílus”-ra vonatkozó megjegyzését), máskor azt mondja: „magam is kénytelen vagyok használni az irodalmit”. Az *ö-ző* beszédéről pozitívan nyilatkozik: „szép az *ö-zés* egyébként”, a hódmezővásárhelyiek *ö-ző* beszédét kedveli („Nagyon édesek, nagyon szeretöm érte őket.”), de természetesnek veszi, hogy az iskolázottsággal, műveltséggel együtt az *ö-zés* eltűnik.

Összegzés

Amellett, hogy egy-egy adatközlő nyelvhasználatát az *ö-zés* tekintetében vizsgáljuk az interjú egészének átlagában, érdemes megnézni azt az egyes témák vonatkozásában külön-külön is. A teljes interjú *ö-zés*ének statisztikai átlaga elfedi azt, hogy a beszélő az interjúhelyzetben sem folyamatosan ugyanúgy beszél, hanem a témának és mindenekelőtt az ahhoz való viszonyának megfelelően használ különböző stílusokat. A két vizsgált tanítónő nyelvi attitűdje eltérő. A22 az *ö-zést* saját természetes beszédének tartja, a standard használatakor figyelnie kell a beszédére. K59 ugyan pozitívan viszonyul az *ö-zés*hez, sajnálja, hogy eltűnik, de egyetértően mondja azt, hogy ma már elvárás „az intelligens beszéd”, a „helyes ejtés”. Mindkettejüknél meghatározza az *ö-zés* mértékét a beszéd-téma. A22 a családjáról, udvarlásról, gyerekkori játékokról beszélve nagyobb mértékben *ö-zik*, mint a teljes interjú átlaga, és ez még az olyan témákra is igaz, ahol éppen a standard felé való elmozdulást várnánk, mint a nyelvhasználat és a munkahely (általános iskola). K59 interjújában saját átlagához képest nincs nagy elmozdulás az *ö-zés* mértékében, talán csak a Szegedről és a félélmeiről, álmairól szólva *ö-zik* nagyobb arányban, viszont például az iskoláiról, munkájáról beszélve a standard felé változik a nyelvhasználata.

A későbbiekben további szegedi interjúkat megvizsgálva talán azt is láthatjuk, van-e valamiféle tendencia abban, milyen témák esetében használtak szegedi adatközlőink nagyobb arányban *ö-zést*.

Irodalom

Bartha Csilla – Hámori Ágnes. 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban: Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* (134): 298–321.

- Berente Anikó. 2017. Az *ö*-zéssel kapcsolatos pedagógusi attitűdök a SZÖSZI néhány interjújában. *Magyar Nyelvjárások* (55): 25–38.
- Bell, Allan. 2007. Style and the linguistic repertoire. In *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. Eds. C. Llamas, L. Mullany and P. Stockwell. 95–100. London: Routledge.
- Eckert, Penelope. 1997. Age as a Sociolinguistic Variable. In *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Coulmas, 151–167. Florian. Blackwell Publishing.
- Hernández-Campoy, Juan Manuel. 2016. *Sociolinguistic Styles*. Hoboken, N. J.: Wiley-Blackwell.
- Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs. 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest: Gondolat.
- Labov, William. 1988. „A nyelvi változás és változatok”: Egy kutatási program terep-munkamódszerei. *Szociológiai Figyelő* 4 (4): 22–48.
- Németh Miklós – Bagi Anita – Molnár Mária. 2015. *Ö-zés szabályok nélkül?* In *Nyelvelmélet és dialektológia* 3. Szerk. É. Kiss Katalin, Hegedűs Attila és Pintér Lilla. 223–233. Budapest: Szent István Társulat, <http://mek.oszk.hu/21000/21031/21031.pdf> (2021. márc. 10.)
- Németh Miklós – Bagi Anita – Molnár Mária. 2016. Létezik-e olyan, hogy az „adatközlő nyelvhasználata”? In *Sztenderd – nem sztenderd: Variációk egy nyelv változataira*. Szerk. Kozmács István és Vančo Ildikó. 117–127. Lakitelek: Antológia Kiadó.
- Sándor Klára. 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Schilling, Natalie. 2013. Investigating stylistic variation. In *The Handbook of Language Variation and Change*. Eds. J. K. Chambers and N. Schilling. (2nd edn). 327–349. Oxford: Blackwell.

INTRA-SPEAKER VARIATIONS IN SOCIOLINGUISTIC INTERVIEWS WITH INFORMERS IN SZEGED

The paper examines the language use of two respondents from the Szeged Sociolinguistic Survey (SZÖSZI). In the framework of the Szeged Sociolinguistic Survey (SZÖSZI) structured sociolinguistic interviews were done – and within it tests of language use – involving residents of Szeged. The fieldworkers, native speakers of the dialect, consistently spoke in the regional dialect using the “ö” sound. The two respondents also predominantly used the “ö” language variant during the interview. The analysis of the interviews can shed light onto the correlation between the circumstances of the informants’ linguistic socialization and their attitude towards the Szeged dialect. Another aim of this paper was to analyse whether their language use regarding the “ö” sound changed, and to what extent, according to the topic of conversation (school, work, courtship). Both respondents’ language use was

affected not only by the topic but also by their attitude to the dialect or the standard Hungarian. However, some conversational modules (e. g. family, danger of death) did not show the expected results, namely, their speech did not shift towards the vernacular language .

Keywords: Szeged Sociolinguistic Survey, Szeged dialect, spoken language, language variation

RAZNOLIKOST U GOVORU STANOVNIKA SEGEDINA (ANALIZA NA OSNOVU INTERVJUA)

Studija se bavi analizom govora dva ispitanika u okviru istraživanja pod naslovom „Segedinski sociolingvistički intervju” (Szögedi Szociolingviztikai Interjú – skraćeno SZÖSZI). U okviru ovog projekta obavljani su strukturisani sociolingvistički intervjui – koji su obuhvatali i jezičke testove – sa stanovnicima Segedina. Osobe koje su sprovele intervjue su govorili dijalektom koji je specifičan za ovu oblast, a ogleda se u dominaciji samoglasnika *ö* umesto *e*, i zbog toga se naziva *ö-kavicom* (*ö-ző nyelvváltozat*). Ispitanici čiji se govori analiziraju u ovom radu su takođe koristili ovu varijantu govora. Analiza intervjua nudi odgovore na pitanja u kakvom su odnosu okolnosti jezičke socijalizacije ispitanika i njihovo vrednovanje segedinskog dijalekta. Istražuje se i da li postoji razlika u opterećenosti upotrebe samoglasnika *ö* u zavisnosti od teme razgovora (škola, posao, udvaranje itd.). Pokazalo se da kod oba ispitanika takva razlika postoji, ali osim kod teme govora, razlika u opterećenosti upotrebe ovog samoglasnika se ogleda i u njihovom odnosu prema dijalektu i standardnoj varijanti mađarskog jezika. Nekoliko tema (kao što su porodica i životna opasnost) ipak nije dalo očekivane rezultate, jer se njihov govor vezan za te oblasti – što se tiče samoglasnika *ö* – nije pomerio prema vernikularnoj upotrebi jezika.

Cljučne reči: Segedinski sociolingvistički intervju, segedinski dijalekat, govorni jezik, raznolikost